

René Appel

## BOEKEN VOOR MOEILIJKE LEZERS

Laat ik eens een beroemd kinderboek nemen, maar dan niet in het Nederlands, maar in het Engels, de taal waarin het oorspronkelijk is geschreven. Ik verklap nog even niet om welk boek het gaat.

He roared into battle, and in the bellowing thumping rough and tumble that followed, one sleeping giant after another either got stepped upon or kicked. Soon, all nine of them were on their feet having the most almighty free-for-all.

Juist als een tekst in een vreemde taal is, waarmee we toch minder vertrouwd zijn dan met onze moedertaal, dan merken we nog eens extra hoe belangrijk taalvaardigheid is als voorwaarde om vlot en goed te kunnen lezen. En natuurlijk om met plezier te lezen, want wie voortdurend geblokkeerd raakt tijdens het leesproces of wie de helft niet begrijpt, zal er weinig genoeg aan beleven en zal het boek al snel gefrustreerd terzijde leggen. Zo'n teleurgestelde lezer denkt al snel: lezen... boeken... verhalen... dat is allemaal niks voor mij.

De tekst komt trouwens uit de BFG, de afkorting voor *the Big Friendly Giant*, in het Nederlands dus de GVR. Hier volgt de Nederlandse vertaling van het betreffende fragment:

Brullend stortte hij zich in de strijd en in het dreunende, stampende gevecht dat toen volgde, werd de een slapende reus na de andere geschopt of onder de voet gelopen. Al gauw stonden ze alle negen overeind en hielden een allergeweldigste knokpartij.

Overigens, enigszins terzijde: de GVR is bepaald geen geschikt boek voor kinderen met al of niet ernstige leesproblemen. Dat komt niet alleen door de stijl van de schrijver, met een zin als 'Ze zocht koortsachtig naar een ander schepsel dat zich even slecht gedroeg als de mens', maar vooral door de taal van de Grote Vriendelijke Reus zelf. Ik citeer:

'Allemaal schranst ze elke dag mensbaksels,' antwoordde de GVR. 'Allemaal uitzonderlijk ik. Dat is waarom jij heel gruwlelijk aan je einde komt als een van hen jou ooit in de smoezen krijgt. Jij zoudt worden opgeslokkerd als een plakje kruipkoek, in één happeflap.'

Ik denk dat maar heel weinig kinderen uit de doelgroep chocola zouden kunnen maken van deze taalbaksels, als ik ze zo mag noemen. Dat bedoel ik trouwens zeker niet negatief. Het is natuurlijk zo, dat schrijvers – volkomen terecht vanuit hun perspectief gezien – creatief en fantasierijk willen zijn, maar wat dat oplevert, gaat vaak een groot deel van het jonge lezerspubliek ver boven de pet.

Leesproblemen, daar hebben we het vanmiddag over, en over boeken voor hen die met die problemen worstelen. Want dat is een algemeen gehoorde klacht: kinderen die veel zouden moeten lezen, veel zouden moeten oefenen met geschreven teksten, die vinden maar

heel weinig geschikt leesmateriaal. Je zou ook kunnen zeggen: voor degenen die het het hardste nodig hebben, is er het minste. En ze hebben het hard nodig, niet alleen omdat lezen in principe verrijkend is, of omdat ze ook goed moeten kunnen lezen om voor andere vakken op school mee te kunnen komen en later maatschappelijk weerbaar te zijn, maar ook omdat uit onderzoek blijkt dat het bijdraagt aan de verdere ontwikkeling van de taalvaardigheid. Verschillende studies laten zien dat in ieder geval het vocabulaire toeneemt als gevolg van veel lezen.

Ik zei, dat voor degenen die het hardste leesmateriaal nodig hebben, er het minste is. Maar hoe weinig is dat 'minste' dan? Volgens gegevens van Marian Hoefnagel komen er jaarlijks achttien boeken uit voor moeilijke lezers in het basisonderwijs en welgeteld vijf in het voortgezet onderwijs. Dat is wel heel erg weinig, vooral als je bedenkt dat er per jaar in Nederland en Vlaanderen in totaal ruim 2000 kinder- en jeugdboeken worden gepubliceerd.

En over hoeveel kinderen hebben we het hier eigenlijk? Ik zal niet proberen een totaaloverzicht te geven, alleen een indicatie van de aantallen leerlingen in groepen 6 t/m 8 van het basisonderwijs. Veel empirische gegevens over aantallen leerlingen in de bovenbouw van het gewone basisonderwijs, die kampen met ernstige leesproblemen, zijn er niet. Verder hangt een en ander natuurlijk in sterke mate af van de vraag hoe begrippen als 'ernstige leesproblemen' of 'moeilijke lezers' worden gedefinieerd.

Hoe het ook zij, volgens een 'educated guess' gaat het in totaal om ongeveer 10% van de leerlingen (onder meer op basis van persoonlijke mededelingen van prof. dr. L. Verhoeven van het Expertisecentrum Nederlands). Met ongeveer 1.5 miljoen leerlingen in het gewone basisonderwijs, komen we dan op ongeveer 60.000 moeilijke lezers totaal in de groepen 6, 7 en 8, een periode die cruciaal is voor de ontwikkeling van vaardigheid in begrijpend lezen. Hieronder vallen met name autochtone en allochtone achterstandsleerlingen, maar ook veel kinderen met andersoortige leerproblemen die vanwege het WSN-beleid niet naar het speciaal onderwijs gaan.

Voor het speciaal onderwijs zelf zijn de volgende cijfers te noemen. In clusters 2-scholen (leerlingen met een auditieve handicap en/of ernstige spraak-taalstoornissen), zitten totaal 10.000 leerlingen. Al deze kinderen hebben ernstige achterstanden in taalontwikkeling en een ernstige leesachterstand. Min of meer hetzelfde geldt voor cluster 3- en cluster 4-scholen. Alle leerlingen in deze soorten speciaal onderwijs ((Z)MLK en ZMOK) hebben grote leerachterstanden en (dus ook) grote leesachterstanden. Het gaat hier om een totaal van ongeveer 40.000 leerlingen. Gesommeerd betekent dit voor het speciaal onderwijs 50.000 leerlingen met substantiële leesachterstanden, dat wil zeggen ongeveer 25.000 leerlingen in de groepen 6 t/m 8.

In totaal komen ik dus voor het primair onderwijs uit op maar liefst 85.000 leerlingen in de groepen 6 t/m 8 die te kampen hebben met ernstige leesproblemen, waardoor ze met name grote moeite hebben met begrijpend lezen, zowel bij schoolse teksten als bij 'plezierlezen'.

De groep van kinderen met grote leesproblemen, dus de kinderen die een reële kans lopen, laaggeletterd te blijven, is zeer divers. Dat loopt van allochtone kinderen, die pas vanaf de kleutergroep Nederlands gaan leren tot MLK-leerlingen met substantiële leerproblemen, en

van intelligente dyslectische leerlingen tot dove kinderen die van huis uit communiceren met gebarentaal. Hoe verschillend of overeenkomstig zijn nu de leesproblemen van al die subgroepen van moeilijke lezers?

In het algemeen hebben vrijwel alle moeilijke lezers problemen met leesteksten vanwege de volgende kenmerken.

1. Teksten bevatten te veel moeilijke woorden. Als iemand in een verhaal *ontwapenend* lacht, dan wordt dat door veel lezers niet begrepen. Wanneer iemand zich iets niet laat *welgefallen*, tasten ze ook in het duister. Neem nu de volgende zin: 'Hoewel hij er ontwapenend bij probeerde te lachen, liet ze zich zijn opmerkingen niet welgefallen.' Volkomen onbegrijpelijk voor veel leerlingen uit de doelgroep waar we het vanmiddag over hebben.
2. De grammatica van veel leesteksten is te ingewikkeld. Ik citeer een zin uit het inmiddels klassiek jeugdboek *Oorlogswinter*:

De barones had zich heftig verzet, had alle overwicht van haar magere gestalte in de strijd geworpen, had het zelfs voor elkaar gekregen dat de garnizoenscommandant haar persoonlijk kwam bezoeken, maar tenslotte had zij moeten toegeven.

U ziet het, een hoofdzin ('De barones had zich heftig verzet...') die pas doorloopt na twee niet al te simpele tussenzinnen, met 'maar tenslotte had zij moeten toegeven'. Een van de tussenzinnen heeft zelfs nog een ondergeschikte bijzin. Bij grammaticale complexiteit gaat het natuurlijk om vele meer zaken, bijvoorbeeld dubbele negaties, zoals in 'hij was niet onwelkom' of lijdende vormen, bijvoorbeeld 'De aanvaller werd op de huid gezeten door de centrale verdediger van de tegenpartij.' Vaak zie je in dit soort zinnen ook een dubbel probleem: enerzijds de lijdende vorm, en anderzijds zo'n uitdrukking als 'op de huid zitten'. Een andere ingewikkeld soort zin is die van de wensconstructie ('Was hij nu maar sneller naar huis gegaan...') of de hypothetische constructie ('Als ze dat anders had aangepakt, dan...')

3. Veel woorden hebben een fonologische structuur die voor moeilijke lezers te ingewikkeld is. Denk bijv. aan woorden als *straf* en *angst* met een opeenvolging van drie medeklinkers, terwijl die in het geval van *angst* ook nog eens worden weergegeven door vier letters. Ik heb het dan natuurlijk nog niet eens over woorden als *strafwerk* (met van de negen tekens zeven die een medeklinker weergeven) en *angstschreeuw*, volgens sommigen het Nederlandse woord met het grootste aantal opeenvolgende medeklinkers.

Dit waren taalkenmerken die teksten moeilijk leesbaar maken, maar er zijn natuurlijk ook inhoudelijke eigenschappen met een vergelijkbaar effect, zoals de volgende.

4. Veel teksten vooronderstellen wat we in het algemeen 'kennis van de wereld' kunnen noemen. Juist degenen met leesproblemen beschikken hier vaak in mindere mate over. In een verhaal over ridders is het voor hen bijvoorbeeld niet vanzelfsprekend dat ze in een kasteel wonen, dat ze op een paard rijden, dat ze aan toernooien meedoen, enzovoorts. Er is natuurlijk een sterke relatie tussen enerzijds kennis van de wereld en anderzijds woordkennis. De lexicale netwerken van taalvaardige kinderen blijken ook hoogwaardiger te zijn dan die van minder taalvaardige kinderen. Dat belemmert die minder taalvaardige kinderen bij het lezen.

Ik zou nog wel meer van dit soort inhoudelijke kenmerken kunnen noemen, en ik formuleer er nog enkele in eisen waaraan een tekst voor moeilijke lezers zou moeten voldoen, bijvoorbeeld:

- niet te veel personages, die bijvoorbeeld ook met hun functies zouden moeten worden aangeduid, want namen, en dan vooral veel namen, zijn verwarrend;
- niet te veel nieuwe informatie op korte afstand;
- geen sprongen in de tijd, zeker niet met veel onduidelijk aangegeven flash backs;
- af en toe expliciet terug laten komen wat het probleem of het conflict is waar het verhaal om draait.

Voor deze opsomming zei ik, dat al deze kenmerken in het algemeen gelden voor alle moeilijke lezers. Wel, waaruit is deze opsomming afkomstig? Uit een artikel van Filip Loncke en Sera De Vriendt uit 1996, 'Het leren lezen van dove kinderen', opgenomen in het boek *Totale communicatie en lezen*. De auteurs stelden dat dit problematische tekstkenmerken zijn voor *dove* kinderen, maar dat is zeker niet exclusief. Het is eenvoudig in te zien dat dezelfde problemen spelen voor verreweg de meeste 'moeilijke lezers'. Wel moet ik daarbij nog twee dingen opmerken. Ten eerste, kan het zijn dat de problemen een verschillend gewicht hebben voor diverse subgroepen van moeilijke lezers of dat de problemen van bijvoorbeeld dove kinderen ernstiger zijn. Ten tweede, valt natuurlijk niet te ontkennen dat met name bij dove kinderen het leesproces anders verloopt of didactisch anders moet worden aangepakt, met name vanwege het ontbreken van een adequaat auditief woordbeeld. De noodzaak van een andere aanpak geldt trouwens ook voor dyslectische kinderen. Maar dat neemt niet weg dat het lesmateriaal, de boeken, de verhalen voor alle moeilijke lezers grofweg dezelfde soort aanpassingen vragen.

Om deze lezing een beetje persoonlijk te maken, wil ik u nog een voorbeeld laten zien van een verhaal dat ik zelf geschreven heb voor een NT2-leeslijn. Die is weliswaar voor volwassenen bedoeld, die Nederlands als tweede taal moeten leren, maar op basis van min of meer dezelfde principes zouden er ook dit soort boeken voor kinderen met leesproblemen kunnen worden ontwikkeld. Mijn opvatting is dat het daarbij om alle kinderen zou moeten gaan. Exclusieve projecten voor subgroepen lijken me niet verstandig. Als er in de bovenbouw van het basisonderwijs 85.000 moeilijke lezers zijn, en daarvan zijn er slechts minder dan 5000 doof, dan ligt het voor de hand om juist de algemene lijn te volgen en de hokjesgeest te verlaten. Dat betekent dus: niet meer streven naar speciaal boeken voor dove

kinderen, maar naar leesmateriaal voor de veel bredere en grotere groep van kinderen met ernstige leesproblemen. Uiteindelijk zullen ook dove kinderen daarvan profiteren.

*Lezing, uitgesproken tijdens de Studiemiddag Dove Kinderen Lezen in Utrecht op 1 november 2006*

## **Literatuur**

Loncke, F. en S. de Vriendt (1996) 'Het leren lezen van dove kinderen', in: G.J. van der Lem e.a. (red.) *Totale communicatie en lezen*, Amsterdam: Nederlandse Stichting voor het Dove en Slechthorende Kind.